

МИКОЛА БІЛЯШІВСЬКИЙ І РОЗВИТОК МІСЦЕВИХ МУЗЕЇВ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ - ПОЧАТОК ХХ ст.)

У статті розповідається про внесок видатного вченого і громадського діяча М. Ф. Біляшівського в організацію вітчизняних місцевих музейних установ наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. у контексті становлення української школи музеєтворення.

Становлення і розвиток вітчизняного музейництва наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. сприяли зародженню самобутньої української школи музеєтворення, безперечним лідером якої став відомий вчений і громадський діяч Микола Федотович Біляшівський. Розглядаючи розбудову українських музейних установ як справу загальнокультурну, як основний і продуктивний спосіб збереження та наукового вивчення культурних здобутків народу з подальшою актуалізацією здобутих знань та залучаючи до неї [справи] широкі кола української громадськості, він цим самим розробив основні принципи музейницької діяльності на українських теренах.

У другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. був започаткований новий етап у розвитку музейної справи в Російській імперії. Головна його особливість полягала у посиленні провідної ролі вчених, наукової інтелігенції та зацікавлених підприємців у створенні та діяльності столичних і провінційних музеїв, а також в організації нового типу незалежного загальнодоступного музею, що мав розвинуту систему громадських зв'язків, зі спеціальною спрямованістю на просвітництво і поширення наукових знань. Ще однією важливою особливістю розвитку музейництва у цей період була організація потужної мережі місцевих музейних установ і становлення професії музейника [1].

На VII Археологічному з'їзді у Ярославлі (1887), характеризуючи у своєму виступі стан справ з провінційними музеями в імперії, голова Московського археологічного товариства П. С. Уварова зробила чи не найпершу спробу класифікувати місцеві музеї того часу. Вона пропонувала розподілити їх за такими типами: університетські колекції; зібрання наукових товариств; колекції, зібрані при реальних училищах і гімназіях; давньосховища; зібрання архівних комісій; музеї при наукових товариствах; губернські урядові музеї; музеї статистичних комітетів; приватні збірки і колекції; губернські обласні і земські музеї [2]. Отже, місцеві музеї, розташовані в ок-

ремих приміщеннях при церквах, монастирях, навчальних закладах та інших установах, мали на меті своє «розкриття» перед відвідувачами, експозицію та демонстрацію фондів старожитностей.

Значна роль в організації місцевої мережі музеїв відводилась приватній ініціативі. Про це зазначала у доповіді П. С. Уварова: «...маленькі місцеві музеї повинні бути зароджені власне приватною ініціативою, оскільки для цієї справи необхідні знання місцевості і місцевого населення, особлива любов і відданість справі, енергія в праці і невтомність, які не надаються і не можуть бути нав'язані людині наказом...» [3]. У створенні музейної мережі місцеві аматори орієнтувалися на приклад організації музеїв у Західній Європі, де домінували (особливо у Німеччині та Франції) два головні їх види: наукові та художні. Перші - це переважно археологічні, історичні, історико-археологічні та природничо-історичні заклади. Другі - художньо-археологічні і художньо-промислові музеї. На початку ХХ ст. у Росії функціонували також торговельно-промислові, педагогічні та меморіальні музеї [4]. Більшість тодішніх музейних закладів мали змішану форму: поряд з археологічними та іншими історичними пам'ятками в одному й тому ж приміщенні зберігалися та експонувалися природничо-історичні, художні колекції тощо. Такі заклади виконували насамперед функції накопичення та експозиції різноманітних пам'яток і у своїй більшості не являли собою музеїв у сучасному розумінні, котрі наразі мають чітку систему виявлення, нагромадження, добору, збереження, вивчення та творчого використання різного роду старожитностей.

Зародження і становлення музейних закладів в Україні, зокрема на Волині, відбувалося у загальному ключі розвитку музейної справи в Російській імперії. У цей час переважна більшість вітчизняних музеїв зосереджувалась при церковних закладах (церковні братства, монастирі і т. ін., наприклад, Волинське єпархіальне

давньосховище при церковно-археологічному товаристві у м. Луцьку та Острозьке давньосховище) і мала відповідний напрям своєї діяльності. Накопичувати, зберігати та вивчати т. зв. світські пам'ятки матеріальної культури повинні були новостворені наукові товариства та музеї. М. Ф. Біляшівський з цього приводу зазначав, що «... фундація місцевих товариств і музеїв... з одного боку об'єднали б наукові сили, надали б спільний напрям справі, зайнялися б збиранням та збереженням пам'яток старовини, з іншої - збудили б інтерес до них у суспільстві, вселили б упевненість, що кожен може бути корисний справі, якою б малою не була робота окремої людини, якого б ...незначного питання вона не стосувалася...» [5]. Городоцький музей Волинської губернії, заснований 25 листопада 1896 р., став першим в Україні (а не лише у Волинській губернії) приватним краєзнавчим музеєм світського спрямування, експозиція якого висвітлювала історію літописного регіону і була розрахована на масового відвідувача. До того ж завдяки багатогранній діяльності Миколи Федотовича цей музей став справжньою науковою установою.

Фундатором, власником, а згодом і керівником музею був барон Ф. Р. Штейнгель. Він походив з німецьких баронів Остзейського краю (Балтія), але виріс на Волині й широко полюбив цей край. Інтерес до старовини цієї землі наштовхнуло барона на думку про потребу облаштування спеціальної інституції з її [старовини] вивчення. Зі своїми ідеями він звернувся до М. Ф. Біляшівського за порадою. Власне під його впливом Ф. Р. Штейнгель утвердився в думці про організацію спеціальної інституції з вивчення старовини Волині - краєзнавчого музею - і запросив Миколу Федотовича до участі у цій справі. Сам барон про це згадував так: «...Я звернувся за порадою до мого друга [М. Ф. Біляшівського - Л. Д.] ...і пояснив йому мою думку. Від нього я дізнався про існування у різних місцевостях за кордоном ...необмеженої кількості ...так званих місцевих музеїв і ознайомився з їхніми програмами і цілями... Тоді мені спало на думку потроху почати збирати, додержуючись програми «місцевих музеїв», все, що стосувалося б всебічного вивчення Волині» [6].

Принагідно зазначимо, що зазвичай місцеві музеї Росії, які спеціалізувалися здебільшого на першоджерелах, відображаючи різні сторони історичного життя в історико-краєзнавчому аспекті, створювалися без розгорнутих і обґрунтованих програм [7]. Городоцький музей барона Ф. Р. Штейнгеля став винятком з цього правила.

М. Ф. Біляшівський цікавився старовиною і, відповідно, музейною роботою ще з юних років,

коли допомагав професору М. І. Петрову облаштувати експозиції у Церковно-археологічному музеї при Київському Церковно-історичному та археологічному товаристві [8]. Втім, більш серйозно М. Ф. Біляшівський почав знайомитись з цією справою, певно, вже живучи в Москві (1892-1894 рр.), коли з головою занурився у науково-культурне життя столиці: участь в археологічних з'їздах, співпраця з Московським археологічним товариством та іншими столичними науковими товариствами, робота з облаштування Антропологічного та Географічного музеїв під керівництвом відомого російського вченого Д. М. Анучіна тощо. Таким чином, наукова діяльність М. Ф. Біляшівського здебільшого була пов'язана з дослідженнями старожитностей, і помітне місце у ній посідали студії над історичною старовиною Волині. Спираючись на особисті спостереження під час археологічних розкопок, численних пошукових експедицій, роботи в архівах, зокрема у Варшаві, М. Ф. Біляшівський відзначив, що серед всіх губерній Південно-Західного краю Волинська посідає одне з перших місць за кількістю пам'яток старовини, які необхідно вивчати й охороняти. Тому, на його думку, заснування музею в Городку, хоча й частково, але задовольнило б потребу Волинського краю у спеціальному закладі, де б зосереджувалися, зберігалися і вивчалися різноманітні матеріали, що різнобічно характеризували життя цього краю: «...Нам здається, що ...Городоцький музей Волинської губернії, маючи чітку програму та володіючи достатніми матеріальними засобами..., відіграє значну роль у справі вивчення Волині» [9].

Микола Федотович, спираючись на програми інших провінційних музеїв та враховуючи специфіку конкретного регіону, а також призначення саме цього музею, склав програму його облаштування й організації, детально розробив план поточної роботи у цілому, а за допомогою співробітників В. А. Мошкова та А. М. Бикова - програму роботи окремих відділів. Під час серйозної і клопіткої роботи над програмою закладу було вирішено «поставити її якомога ширше, що відкриє більший простір для діяльності, вести справу ...систематично, головню звертаючи увагу на те, що може слугувати для загальної характеристики краю, виключаючи все випадкове, що має назву "раритет", і чим часто бувають заповнені приватні, ба навіть громадські, збірки. Район, який охоплює музей, - Волинська губернія...» [10]. Відповідно до програми Городоцький музей мав такі відділи: *природознавчий*, який включав колекції з геології, мінералогії, палеонтології, флори і фауни Волинської губернії; *географічний* - зібрання карт, планів, видів

місцевостей, збірки історико-статистичних матеріалів (т. зв. історико-статистичних архівів), які мали на меті накопичення і розробку історико-географічних даних щодо кожного населеного пункту Волині, давні акти, літописи, етнографічні спостереження, нотатки про місцезнаходження різних пам'яток старовини, газетні статті, негативи, фотографії. *Антропологічний* відділ містив матеріали про фізичні особливості розвитку населення Волині; *археологічний* - колекції предметів доісторичної та історичної археології, предмети народного побуту, зразки будівельних матеріалів різних епох, сфрагістики, нумізматики Волинської губернії; *етнографічний* - присвячений матеріальній і духовній культурі народного життя, яке включало особливо цікаві зразки місцевого одягу, взуття, жіночих прикрас, домашнього інвентаря, вироби народних промислів, музичний інструментарій тощо. У *бібліотеці* містилися збірки історичних і краєзнавчих книг, журналів, газет, стародруків, рукописів і спогадів, які висвітлювали різні боки життя Волині; також листи осіб, які працювали на Волині і для Волині; тут же зберігалися фольклорні збірки, анкети, оголошення, афіші, листи, які розсилалися, зокрема Російською Академією наук, Російським географічним товариством, пізніше Товариством дослідників Волині. У музеї було впроваджено наукову каталогізацію експонатів, для чого було заведено «Інвентар», для запису витрат - «Витратна книга». Було також створено «Літопис Городоцького музею», своєрідну пам'ятну книгу і книгу відгуків, куди вписувалися найбільш важливі події з історії цього закладу, думки і враження співробітників музею та відвідувачів. Планувалося щорічно друкувати «Звіт» про поточну діяльність установи, аз часом укласти систематичний каталог колекцій і бібліотеки. Таким чином, музей мав працювати тільки на наукових засадах, і як писав Микола Федотович, було вирішено у його колекції «розміщувати тільки ті предмети, походження яких точно відоме» [11], що виключало випадкове потрапляння предметів, згрупованих у «таблиці» і «вітрини» без логічних підстав. Також музей надавав можливість науковцям вільно користуватися матеріалами колекцій і зібрань для їх вивчення. Барон Штейнгель планував надавати на утримання музею і збирання колекцій 600 крб. щорічно. Отже, хоча Городоцький музей і був приватною власністю, втім, його робота велася за прикладом громадських музеїв. Структура експозиції музею була сміливою і новою для кінця XIX ст. М. Ф. Біляшівський розробив власну науково обгрунтовану програму-концепцію побудови музею, проводив опис, систематизацію і наукову класифікацію музейних колекцій і експонатів за всіма найсучаснішими

методами. Це дало змогу закладу повноцінно виконувати поставлене перед ним завдання - всебічно досліджувати Волинський край. Переважна більшість тодішніх провінційних музейних інституцій Російської імперії не ставила за мету комплексне, всебічне висвітлення життя тих регіонів, у яких вони локалізувалися.

Справою облаштування Городоцького музею М. Ф. Біляшівський безпосередньо займався до переїзду в Київ у 1898 р. Але й тоді, вже працюючи у Київському міському музеї, він був у курсі всіх подій. До 1916 р. М. Ф. Біляшівський час від часу відвідував Городок, а також вів інтенсивне листування з працівниками музею, дізнаючись про поточні справи і даючи їм цінні поради щодо кращої організації музейної роботи.

Неодноразово відвідуючи Волинь, М. Ф. Біляшівський цікавився не лише роботою Городоцького музею, а також і справами інших товариств і музейних закладів краю, відводячи їм вагому роль у справі вивчення і збереження місцевих історичних пам'яток. Виявляючи постійний інтерес до роботи музеїв Волині, вчений у численних матеріалах щодо їх діяльності висловлював міркування-поради з приводу спрямованості роботи та функцій регіональних музеїв, принципів побудови експозицій, необхідності поєднання просвітницької функції, налагодження систематичного відвідування музейних закладів населенням та ін. [12]. Ці поради базувалися значною мірою на досвіді Городоцького музею.

90-ті роки XIX ст. для Києва стали часом значного поступу вітчизняної науки та бурхливого розвитку культурного життя. Зокрема, В. В. Хвойко зробив свої перші відкриття пам'яток незнані тоді ще Трипільської культури; проходила ретельна підготовка до XI Київського археологічного з'їзду 1899 р., а також розпочалося будівництво міського музею. На той час у місті - центрі науково-культурного життя Наддніпрянської України - функціонували музеї при Київському університеті Св. Володимира (Музей старожитностей, Нумізматичний музей, Музей образотворчих мистецтв і Зоологічний музей). Але вони мали відомчий характер, і тому були напівзакритого типу. Справою спорудження та організації музею стало займатися Товариство старожитностей та мистецтв, основним завданням діяльності якого було служіння «науковому вивченню пам'яток старовини, а також розвитку естетичного смаку і художньої освіченості. Для здійснення поставлених завдань товариство перш за все приступило до спорудження в місті Києві музею...» [13].

М. Ф. Біляшівський активно долучився до організації музейного закладу. Варто зазначити,

що саме в його особі вітчизняні науково-культурні кола вбачали найактивнішого поборника цієї справи. У 1895 р. у своєму листі Миколі Федотовичу В. П. Науменко написав: «Справа музею рухається уперед, а тому і Ви повинні стати ...українським адміністратором на чолі - комбінація скажу я Вам!» [14]. У 1899 р. його [М. Ф. Біляшівського] було обрано членом Правління Товариства, яке безпосередньо займалося створенням музею у Києві [15]. На своєму засіданні Правління доручило Миколі Федотовичу «...виробити положення для музею і подати його на розгляд...» [16]. У 1900 р. М. Ф. Біляшівський склав та опублікував програму Київського музею старожитностей і мистецтв (згодом - Київський художньо-промисловий і науковий музей). Згідно з нею, у музеї передбачалося організувати відділи антропології, археології, історії, етнографії, художній і художньо-промисловий, а також бібліотеку та археологічний архів [17]. Усі відділи музею мали бути тематично пов'язані між собою, а матеріали - висвітлювати історію і культуру України від найдавніших часів до кінця XIX ст. Ця програма музею, заснована лише на наукових принципах, передбачала, зокрема, проводити експозиційне розміщення матеріалу лише за науковою системою. Такі експозиції отримали назву систематичних [18]. Вони давали змогу простежити генетичні зв'язки між групами предметів, спільність їхнього походження тощо. Також передбачалося ведення суворого обліку експонатів за допомогою «Інвентарних книг» та створення у найближчій перспективі каталогів відділів. Загалом же Микола Федотович, спираючись на практику музейного будівництва у с. Городок на Волині, розглядав роботу новоствореного музею (звичайно ж, у рамках усталених програм для будь-яких провінційних обласних музеїв, основними завданнями яких він вважав просвітництво та наукову діяльність [19]) доволі широко, прагнучи охопити територію майже всього Південно-Західного краю Російської імперії. Таким чином, він заклав у концепцію музею не містечковий, а загальноукраїнський його характер.

Ще 1899 р. графиня П. С. Уварова у своєму листі до голови Товариства старожитностей і мистецтв Б. І. Ханенка рекомендувала М. Ф. Біляшівського на посаду директора музею: «Думаю про музей і, надто цікавлячись його майбутнім поступом і улаштуванням, мені спадає на думку рекомендувати вам у директори музею Миколу Федотовича Біляшівського ...людину молоду, активну, тямущу... На мою думку, він би вам згодився...» [20]. 19 лютого 1902 р. Правління обрало Миколу Федотовича директором музею [21].

На початок XX ст. Київський музей перетворився, як того і прагнув його директор, на справжній «монумент української культури, монумент монолітний, неподільний і грандіозний». Музей мав такі відділи: художньо-промисловий, художній, археологічний, історичний, нумізматичний, етнографічний, бібліотеку з підрозділами стародруків, рукописів та автографів; окрім того, там ще був відділ «Старий Київ» і фотографічний архів. Таким чином, музей, за словами самого М. Ф. Біляшівського, «вилився ...тепер у форму типового провінційного музею, се б то, складеного з різних відділів культурно-історичного та художнього характеру. При заснуванні відділів, при послідуєчій роботі по збільшенню збірок кожного з них, з самого початку, не вважаючи на назви, які приймав музей, керувала одна думка, одна ідея: зв'язати музей з краєм, надати йому національні риси» [22].

Микола Федотович не обмежувався інтересами лише свого музею. Він дбав про розвиток музейної справи в Україні у цілому: часто виїжджав до інших музеїв, куди його запрошували для надання консультацій; листувався з музеями Москви, Петербурга, Харкова, Херсона, Катеринослава; брав безпосередню участь в організації Полтавського природничо-історичного музею і Чернігівського музею українських старожитностей ім. В. В. Тарновського, надавав вагомую допомогу в комплектуванні збірок етнографічними пам'ятками Музею старовинностей при Науковому товаристві імені Тараса Шевченка у Львові тощо [23]. Проблеми, з якими стикалися провінційні музеї, були добре відомі Миколі Федотовичу. Він, аналізуючи стан музейництва загалом, спробував визначити роль цих музеїв, про що свідчать неодноразові виступи вченого на попередньому з'їзді музейників у Москві 1912 р., а також робота у підготовчому комітеті з облаштування I Всеросійського з'їзду музейних діячів.

На початок XX ст. Україна мала розгалужену мережу музеїв порівняно з іншими регіонами Російської імперії. Це було 36 музейних установ, а разом з музеями навчальних закладів їх чисельність сягала 100 [24]. Проте наявність великої кількості музейних закладів, що зазвичай розвивалися доволі стихійно, створювала плутанину при спробі їх систематизації. Та й саме поняття «музей» у російській історичній науці не було розтлумачено. Одним із шляхів покращення організації музейної справи музейники вбачали у скликанні професійних з'їздів, основна мета яких полягала в упорядкуванні розрізнених і різнопорядкованих музеїв Росії, вироблення спільних принципів музейної діяльності та об'єднання зусиль музейних діячів [25].

27-30 грудня 1912 р. у Москві за ініціативи заступника голови Російського історичного музею М. С. Щербатова відбувся попередній з'їзд із облаштування I Всеросійського з'їзду музейних діячів. Протоколи першого засідання цього попереднього з'їзду зафіксували присутність 90 осіб від 60 різних закладів. У групі провінційних музеїв (які утворювали окрему секцію) найбільше виділялися Херсонський археологічний музей, що прислав відомого музеєзнавця В. І. Гошкевича, та Київський художньо-промисловий і науковий музей, представником якого був його директор М. Ф. Біляшівський.

На спільних засіданнях попереднього з'їзду неодноразово поставало питання теоретичного осмислення основних категорій музеєзнавства, зокрема визначення поняття музею. М. Ф. Біляшівський, говорячи про сутність музею, формулював цю проблему через визначення його функцій. Він запропонував обговорити на майбутньому з'їзді питання про те «... чи повинні музеї бути облаштовані тільки для вчених, чи ж вони повинні мати і національно-культурні задачі для виховання широких верств населення» [26]. Сам Микола Федотович вважав, що обидві ці функції - наукова і виховна - безперечно, притаманні музеям, а характеру місцевих музеїв надавав культурно-просвітницького значення. Ще готуючи програму Київського музею, він написав, що місцеві музеї «...повинні збирати все, що так чи інакше характеризує край у його минулому і теперішньому, не забуваючи при цьому і загальноосвітніх цілей. Ці останні... трохи розширюють програму музеїв, розсуваючи рамки за межі даної області...» [27].

Однією з основних проблем, яка постала перед місцевими музеями і розглядалася у секції провінційних і приватних музеїв, є легалізація їхньої діяльності та упорядкування функцій керівництва. М. Ф. Біляшівський висловив бажання, щоб для провінційних музеїв було вироблено «нормальний статут» [28] і взагалі «надалі не відкривались безстатутні музеї, якими є деякі з нині існуючих» [29]. Говорячи про так званий профіль провінційних музеїв, він зазначив, що «в провінції життям виробився вже тип провінційного музею, який має культурно-історичний характер, якщо центральні музеї намагаються розмежувати свої інтереси, то провінційні прагнуть об'єднати в собі все» [30]. Таким чином, завдяки чіткій постановці питання про характер місцевого музею М. Ф. Біляшівським секція провінційних музеїв, яка представляла різнопланові музейні заклади, змогла сформулювати своє розуміння характеру-профілю місцевих музеїв, що дало поштовх до розв'язання проблеми класифікації музеїв [31]. Було визначено, що бажано, щоб місцеві музеї мали культурно-історич-

ний та природничо-історичний профіль з історично-археологічним, етнографічним, художнім, художньо-промисловим і природничо-історичним відділами. Ці відділи мали поділятися на такі підвідділи: доісторичної та історичної археології, церковних старожитностей, нумізматичних пам'яток, військових старожитностей, побутових предметів та загальні з «цілями показово педагогічними» [32]. Крім того, представники місцевих музеїв поставили питання про скасування положення про те, що найбільш цінні пам'ятки старовини, які знаходили на місцях, доправлялися в Імператорську археологічну комісію. Така централізація найкращих пам'яток у Петербурзі та взагалі - у столичних музеях - негативно відбивалася на колекціях місцевих музейних установ [33].

Загальним підсумком роботи попереднього з'їзду стало рішення про скликання I Всеросійського з'їзду діячів музею, що мав відбутися у січні 1915 р. Для цього на заключному засіданні було створено попередній комітет із облаштування з'їзду, до складу якого [комітету] увійшов і М. Ф. Біляшівський [34]. Секретар підготовчого комітету, помічник хранителя Російського історичного музею П. О. Незнамов надіслав Миколі Федотовичу список питань, що стосувались провінційних музеїв і повинні були обговорюватись на з'їзді, з проханням «безжалюбно покреслити та відкоригувати їх» [35]. М. Ф. Біляшівський подав обґрунтований перелік першочергових питань, які передусім були висловлені на секції місцевих музеїв та спиралися на обговорення її протоколів на загальних зборах попереднього з'їзду, а також на власний досвід, - «Про види провінційних музеїв: обласні, губернські та повітові» [36]. Перш за все М. Ф. Біляшівський поставив питання про організацію в Росії національних «племінних» музеїв. Потім визнав за необхідне виробити статuti для провінційних музеїв, встановити порядок легалізації музейних закладів, що створюються, а також розв'язати проблему завідування музеями (комітети, хранителі тощо). Далі учений звернув увагу на необхідність обговорення на майбутньому з'їзді характеру місцевих музеїв та їхніх відділів (чи обов'язково, щоб вони мали культурно-історичний характер). Також він розглянув питання про розподіл археологічних, побутових й церковних старожитностей між музеями кожного типу, таким чином, координуючи роботу однотипних музеїв; про взаємний обмін виданнями, описами, каталогами, а також інформацією про роботу музеїв одного округу; про вироблення єдиних правил класифікації й каталогізації предметів та необхідність розробки бібліографії і покажчиків літератури у галузі музейної справи. Нарешті, музеєзнавець зазначив, що необхідно

виробити єдину систему «постановки музейної справи відповідно до місцевих умов», а також наполягав на проведенні обласних з'їздів музейних діячів для обміну досвідом. Для остаточного затвердження питань, намічених для обговорення на з'їзді, М. Ф. Біляшівського було запрошено в Москву на засідання попереднього комітету [37]. Але, на жаль, проведення Всеросійського з'їзду музейних діячів було відкладено на невизначений час у зв'язку з початком Першої світової війни. Проте проведення попереднього з'їзду стало певним підсумком розвитку музейної справи в Російській імперії. Питання, що ставилися на з'їзді, продемонстрували досягнутий теоретичний рівень, визначили основні напрями роботи у галузях теорії і практики музейної діяльності.

Отже, невпинний поступ музейницького руху в Україні у кінці XIX - на початку XX ст. дає змогу говорити про зародження і розвиток самобутньої української школи музеєтворення, безперечним лідером якої став М. Ф. Біляшівський. Він всіляко сприяв розширенню мережі музеїв в Україні, розробляючи чіткі плани їх розвитку та програми наукових досліджень. Учений сформулював основні принципи вітчизняної музейної справи. М. Ф. Біляшівський особисто займався науково обґрунтованою організацією музеїв на Волині, Київщині, Полтавщині й Чернігівщині; спробував теоретично осмислити основні категорії музеєзнавства, зокрема сформулювати розуміння культурно-історичного профілю, що був притаманний місцевим музеям.

1. Фролов А. И. Музееведческая мысль в России XIX - первой трети XX вв.: Автореферат дис. ... канд. ист. наук/ Российский государственный гуманитарный университет. - М., 1995.-С. 9-18; Равикова Д. А. Музейные деятели и коллекционеры в России (XVIII - нач. XX в.) // Музееведение: Концептуальные проблемы музейной энциклопедии. - М., 1990.-С. 15-25.
2. Історико-культурна спадщина України (XIX ст. - поч. XX ст.): Збірник документів і матеріалів/Автор-упорядник Т. Ф. Григор'єва-К., 1995 - С. 105.
3. Там само.-С. 106.
4. Златоустова В. И. Музейное дело в России: Российская музейная энциклопедия / В. И. Златоустова, С. А. Каспаринская, Г. А. Кузина.- М., 2001 - Т. 1.-С. 401-404.
5. Беляшевский Н. Вольнский историко-археологический сборник: Издание распорядительного комитета Вольнского Церковно-Археологического общества. - Почаев - Житомир, 1896 г.-Вып. 1./Киевская старина-№ 11.-С. 52-53.
6. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису (далі - НБУВ ІР).- Ф. 109.- Спр. 9.- Арк. 1-1 зв.
7. Разгон А. М. Исторические музеи в России 1861-1917 гг.: Автореферат диссертации ... доктора ист. наук. -Саратов: Саратовский Государственный университет им. Н. Г. Чернышевского, 1973.-С. 37-38.
8. НБУВ ІР.- Ф. 31.- Спр. 8.- Арк. 33; Крайний К. К Київське Церковно-історичне та археологічне товариство, 1872-1920 // Лаврський альманах.- К., 2001.- Вип. 4.- Спецвип. 1.- С.49.
9. Отчет Городецкого музея Вольнской губернии барона Ф. Р. Штейнгеля за первый год с 25 ноября 1896 г. по 25 ноября 1897 г. /Сост. Н. Беляшевский.-Варшава, 1898.-С. IV.
10. Там само.
11. Там само.-С. VI.
12. Беляшевский Н. Вольнское Епархиальное Древнехрапилище // Археологическая летопись Южной России (далі - АЛЮР).- 1899.- № 5.- С. 66-68; Поступления в Холмский церковно-археологический музей за 1897-1898 гг. //АЛЮР-1899.-№ 7-С. 96-97; Я. Б. Музей Холмского Святогородского братства//АЛЮР- 1903-№5-С. 337-338; Гаверлюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшся (XIX - початок XX ст.).- Луцьк, 2002- С. 247-248.
13. АЛЮР-1899,-Т. 1.-№ 1-12.-С. 16.
14. НБУВІР.-Ф. 31-Спр. 1487.-Арк. 2.
15. Там само.-Ф. 241-Спр. 1-12.
16. Там само.-Ф. 241.- Спр. 1.- Арк. 77.
17. Беляшевский Н. К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусств // АЛЮР- 1900-№ 3.-С. 31-38.
18. Маньковська Р. В. Музейництво в Україні.- К., 2000.- С. 77.
19. Біляшівський М, Тутківський П. Програм місцевого (повітового, районного) музею // Порадник діячам позашкільної освіти і дошкільного виховання.- К., 1918.- Вип. 1-С. 28.
20. Винницький А. Микола Теодорович Біляшівський. Його життя і музейна робота // Записки історично-філологічного відділу ВУАН.- 1926.- Кн. 9.- С 16.
21. НБУВ ІР- Ф. 241,- Спр. 2.-Арк. 58 зв., - 59.
22. Біляшівський М. Наші національні скарби.-К.: Шлях, 1918.- С. 14.
23. НБУВ ІР.- Ф. 31.- Спр. 301-304; Нестуля С. І. Співпраця корифеїв музейництва М. Біляшівського та К. Моценка по влаштуванню музею Полтавського губернського земства // Археологічний літопис Лівобережної України.- 2000.- № 1-2.- С 96-100; Половникова С Музей українських старожитностей ім. В. В. Тарновського // Родовід.- 1996.— № 14.- С. 34-38; Гонтар Т. Етнографічні колекції музею НТШ // Записки НТШ.- 1992.- Т. 223.- С 421.
24. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження / Ред. кол.: В. О. Горбак та ін.- К., 1998. - С. 23.
25. Кузина Г. А. Предварительный съезд музейных деятелей // Российская музейная энциклопедия.- М., 2001.- Т. 2.- С. ПО.
26. Предварительный съезд по устройству Первого всероссийского съезда деятелей музеев. [Протоколы].- М., 1913.- С. 18.
27. Беляшевский Н. К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусств.- С. 31.
28. Предварительный съезд... - С. 17.
29. Там само.- С. 30.
30. Там само.-С. 17.
31. Разгон А. М. Предварительный музейный съезд- итоги развития музейного дела в России // Музей и власть. Из жизни музеев,-М., 1991.-С. 17-18.
32. Предварительный съезд... - С. 56.
33. Съезд в Москве деятелей музеев // Русское слово- 1912-№ 299,- 29 декабря.- С. 4.
34. Предварительный съезд... - С. 37.
35. Винницький А. Вказ. праця.-С. 19.
36. НБУВІР.-Ф. 31.-Спр. 65-Арк. 1-1 зв.
37. НБУВІР.-Ф. 31.-Спр. 281.-Арк. 1.

L. Didukh

MYKOLA BILIASHIVSKY AND THE DEVELOPMENT OF LOCAL MUSEUMS
IN UKRAINE (THE LATE 19 th - EARLY 20 th cent.)

The article tells about deals M. F. Bilyashivsky 's cultural and organization work at the management and the enlargement of the local museum net in Ukraine. It also focuses on important role played by M. F Bilyashivsky, first of all as a head of Kyiv City Art-Industrial and Scientific Museum, in the formation of the native museum management studies as a special branch of science.